

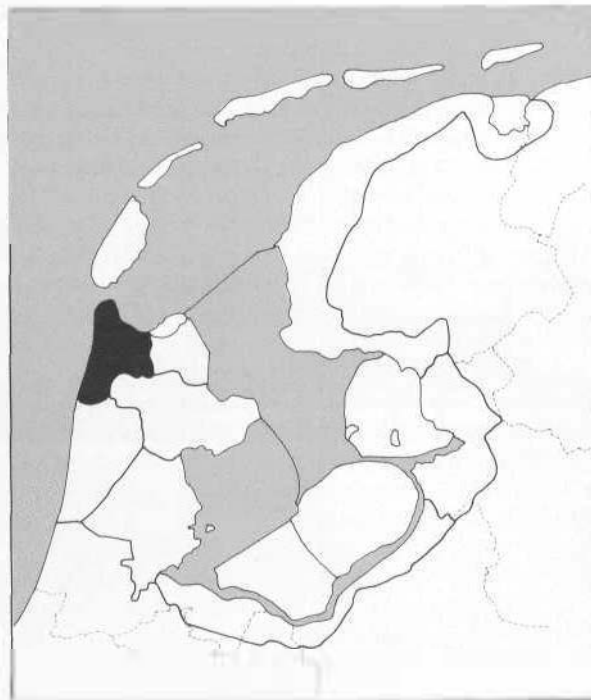
HOOFDSTUK III

De kop van Noord-Holland

Het land in de kop van Noord-Holland is nog betrekkelijk jong. De Zijpe, die in 1597 werd drooggelegd, is het oudste stuk aangedijkt wad. In de zeventiende eeuw werd langs de duinkant een zanddijk aangelegd, die Den Helder met de rest van Noord-Holland verbond. Bovendien beschermde deze dijk de duinen, die daar zeer laag waren en bevorderde hij de opstuiving van het zand. Met de aanleg ervan hoopte men de drooglegging van de Wadden te vereenvoudigen. In 1610 werd de Wieringerwaard drooggelegd. Ruim twee eeuwen later werd de polder Koegras bij Den Helder aangelegd tijdens het graven van het Groot Noordhollands kanaal in 1824. De Anna Paulownapolder viel droog in 1845 (de Westpolder) en in 1846 (de Oostpolder). Voordien lagen hier zandplaten, schorren en slikken, die doorsneden werden door diepe en ondiepe geulen. Voor zover de geulen niet geëgaliseerd konden worden bij de drooglegging zijn zij als waterpartijen of lage gedeelten zichtbaar gebleven in het landschap. Als gebruikelijk in de droogmakerijen is de verkaveling regelmatig en zijn de wegen recht. De boerderijen staan langs de dijken en vooral langs de polderwegen. De erven en de meeste wegbermen zijn beplant.

De Anna Paulownapolder

Het westelijk deel van de Anna Paulownapolder heet de Westpolder en bestaat voor het grootste deel uit zandgronden; het oostelijk deel, de Oostpolder, bestaat uit klei. De gebieden worden gescheiden door een brede geul, het Oude Veer, die eertijds diende als afwatering van de Zijpe. Nu is het Lage Oude Veer een natuurgebied, dat niet meer in open verbinding staat met het Hoge Oude Veer. Dit water dient samen met de Van Ewijkvaart voor afwatering en voor kleine scheepvaart. Het verschil in grondsoort bepaalt uiteraard het gebruik van de grond in de twee delen

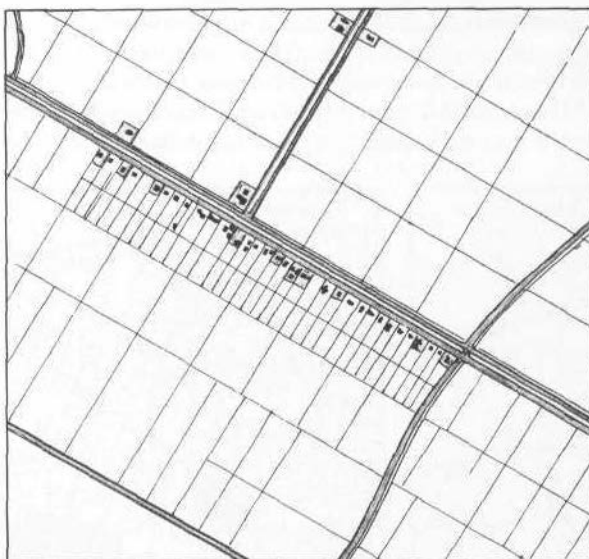

van deze polder. In de Westpolder waren vroeger vooral veeteelt en akkerbouw de middelen van bestaan. De boeren verdienden er een karige boterham. Het bleek lucratiever op deze lichte grond bloembollen te telen. Tegenwoordig is het dan ook een belangrijk bloembollengebied. Door de verdeling van de oorspronkelijke boerenbedrijven in bloembollenvelden werd de open ruimte sterk verkleind. In de Oostpolder wordt van oudsher akkerbouw bedreven. Men teelt hier de gewassen van de zware grond: aardappels, bieten, graan en handelsgewassen als uien en vlas. Evenals in veel andere negentiende eeuwse droogmakerijen was het leven er aanvankelijk zwaar. Men had te kampen met een hoog zoutgehalte van de bodem en de vele zandverstuivingen belemmerden de landbouw. Bovendien werd men bezocht door talrijke ziekten. Illustratief is een gezegde uit die tijd: de eerste gaat dood, de tweede heeft nood, pas de derde heeft brood.

Het Lage Oude Veer is een oude geul in de Anna Paulownapolder, die vroeger het water van de Zijpe afvoerde. Nu is het een natuurgebied.

Omdat men bij de aanleg van wegen vaak de loop van bestaande geulen en hoogtelijnen volgde, komen vooral in de Westpolder naast rechte oost-west lopende wegen ook geknikte en zelfs kronkelige noord-zuid lopende wegen voor. Een voorbeeld daarvan is de Schorweg, die op de grens van een zandplaat ligt en daar de hoogtelijn volgt. Dat is duidelijk te zien: de grond aan de westzijde van de weg ligt hoger dan aan de oostzijde. Andere wegen ten oosten van de Schorweg lopen geknikt of kronkelig, omdat de rand van een geul is gevolgd. In de verder regelmatig verkavelde polder is dit een ongewoon verschijnsel. In de Oostpolder is het wegenpatroon regelmatig. Toch zijn ook hier wegen, die noord-zuid lopen, enigszins geknikt, omdat dit beter met de vorm van de polder overeenkomt. De diepere geulen hebben echter niet tot afwijkingen in het wegenpatroon geleid. Deze geulen, dikwijls zwin genaamd zijn in het landschap als bredere sloten terug te vinden. Tussen de spoorlijn en het Noordhollands kanaal ligt in de Westpolder het Gelderse Buurtje. Dit werd zo genoemd, omdat daar bij de ontginning woningen werden gebouwd voor landarbeiders uit Gelderland. Al deze huizen hadden een flink stuk grond, zodat de arbeiders zelf aardappels en groenten konden verbouwen. Op de topografische kaart van omstreeks 1900 zijn deze percelen nog te zien. Later zijn zij bij de omringende landbouwbedrijven gevoegd. Rondom het dorp Breezand zijn nieuwe woningen en schuren voor de bloembollenteelers gebouwd. Het dorp Kleine Sluis, aan de oostelijke dijk van de Westpolder is de laatste jaren flink uitgebreid. Het oude dorp ligt samen met de Spoorbuurt en de Gelderse Buurt aan de hoofdvaart van het gebied, de Molenvaart. Hoe zo'n langgerekt dorp ontstond, komt in het hoofdstuk over de Wieringerwaard ter sprake. Het gehucht Van Ewijcksluis ligt bij de gelijknamige sluis op een smalle strook grond tussen de Van Ewijcksvaart en het Oude Veer. Het veerhuis herinnert aan de plaats, waar de veerboot naar Wieringen vertrok. De sluis verbindt het Amstelmeer met de Van Ewijcksvaart. In de Oostpolder komen geen dorpen of gehuchten voor. De boerderijen zijn vrijwel uitsluitend aan de polderwegen gelegen.

GELDERSE BUURT

■ Drooggevalen deel van het Balgzand in het Amstelmeer. Op de voorgrond is de Afsluitdijk en op de achtergrond de Van Ewijcksluis te zien.

De beplanting is vooral te vinden bij de dorpen en de boerderijen. Het bloembollengebied is zeer kaal. In de Westpolder groeien de iepbomen zeer slecht, terwijl de groei in de Oostpolder door de goede grond beter is. De iepziekte heeft veel slachtoffers geëist.

De noordelijk dijk van de Anna Paulownapolder is een zeedijk geweest, totdat er in verband met de Zuiderzeewerken in 1926 een nieuwe dijk voor werd gelegd. Deze dijk diende om het Balgzandkanaal tussen het Amstelmeer en Den Helder op diepte te houden. Dit kanaal werd buitendijks aangelegd en beschermde dientengevolge ook de Anna Paulownapolder. Door de aanleg van de Afsluitdijk viel in het Amstelmeer bij de Van Ewijcksluis een deel van het Balgzand droog. Tegenwoordig is het een natuurreservaat met riet en graslanden.

De Wieringerwaard

De Wieringerwaard werd in 1610 drooggelegd, dertien jaar nadat de grote drooglegging van de Zijpe was gelukt. De indeling van de Wieringerwaard komt overeen met die van de Beemster: de typische opzet van wegenstructuur en perceelindeling in vierkante blokken, vanuit het midden van het gebied opgezet met 'restmaten' langs de randen.

Bijhouwer stelt in zijn boek *Het Nederlandse landschap* dat de maatvoering van deze blokken tussen de wegen is af te leiden van de Italiaanse renaissancematen, die bij de ontginning van de Powlakte werden gebruikt. Het enige verschil is dat daar een maat van circa 1000 bij 1000 meter werd gehanteerd, terwijl de maat in de Noordhollandse polders ongeveer 1850 bij 1850 meter was. Dit verschil zou kunnen worden verklaard door de verschillende lengtematen, die in Italië en Holland in gebruik waren. Ook voor steden en dorpen die in de vijftiende eeuw werden aangelegd of herbouwd, werd deze vierkante opzet gebruikt (zie Elburg).

Het is bekend dat degenen die de polders aanlegden de Italiaanse gekoloniseerde gebieden kenden uit literatuur of eigen aanschouwing. Zo werd de nieuwe grond ingedeeld in blokken, die eenvoudig te verkavelen waren in bedrijven van de gewenste

grootte. Toch is deze indeling in Nederland maar relatief kort gebruikt. De later drooggelegde polders, zoals de Schermer, de Heerhugowaard, de Purmer en de Wormer, hebben tussen de wegen rechthoekige blokken van twee bij drie kilometer. Dit zou kunnen wijzen op een maatvoering uit de barok. Het is opmerkelijk dat een dergelijke verandering in een zo kort tijdsverloop van twintig jaar plaats heeft gevonden. In dat licht gezien, is ook de maatvoering van de Zijpe interessant. Deze werd drooggelegd in 1597, nadat al vele pogingen tot inpoldering waren ondernomen. De zeer langgerekte percelen van vier bij een kilometer tussen de wegen, zou kunnen wijzen op een maatvoering uit de gothiek. Het is ook mogelijk dat er technische redenen voor deze afmetingen hebben gegolden. Deze materie verdient stellig nader onderzoek. In de polders uit de zestiende, zeventiende en negentiende eeuw werden de hoofdwaterlopen vaak tussen twee wegen in gelegd. Het voordeel daarvan is duidelijk: de uit de vaart gegraven grond

De Barsingerweg in de Wieringerwaard. Aan beide zijden van de hoofdwaterloop zijn wegen aangelegd, waarlangs de boerderijen staan. Op de achtergrond de beplanting langs een van de wegen, die de polder in vierkante blokken verdelen.

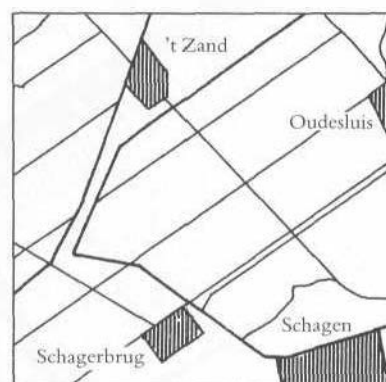
werd gebruikt om wegen en erven op te hogen, waardoor een goede drooglegging was gewaarborgd. Voor het laatst werd dit systeem in de twintigste eeuw in de Wieringermeer toegepast. Een goed voorbeeld is de Barsingerweg in de Wieringerwaard. Het is niet verwonderlijk dat op kruispunten van wegen de bebouwing zich langs de vaart verdichtte en er een dorp ontstond. Dit dorpsstype komt voor in de Zijpe, bij de dorpen langs de Grote Sloot; in de Wieringerwaard, langs de Zijpervaart; in de Schermer bij Stompetoren langs de Noordervaart en in de Anna Paulownapolder in Kleine Sluis, Spoorbuurt en Gelderse Buurt langs de Molenvaart. Dit zijn dorpen van overeenkomstig type maar uit verschillende perioden van drooglegging.

Beemster

Schermer

Zijpe